

Inleiding

Iedereen heeft wel eens ooit van hem gehoord: koning Artur. Hij behoort - zo hij het al niet is - tot de bekendste koningen aller tijden. Ook zijn ridders - die van de Ronde Tafel - hebben een plaatsje in het geheugen van velen. Of wellicht heb je hem ooit gezien, want meerdere keren was Artur samen met zijn ridders te bewonderen op het witte doek. En dan is er nog een Nijmeegse vereniging van geschiedenisstudenten, een Canadees bedrijf dat kruisbogen maakt en een hotel- en casinokasteel in Las Vegas die de herinnering aan deze legendarische koning levend houdt: ze ontleen hun naam aan Arturs wonderzwaard Excalibur.

Nog nooit van deze Britse vorst gehoord? Geen nood! In dit document zul je Artur, zijn ridders en zijn verhalen leren kennen. Ook kom je het een en ander te weten over middeleeuwse literatuur. Dit document bevat onder andere zes hoofdstukken en enkele middeleeuwse tekstfragmenten, beide met bijbehorende opdrachten.

1. De Middeleeuwen

Waren de Middeleeuwen echt zo duister als wel eens wordt beweerd? En wat lazen die middeleeuwers precies en welke taal spraken ze?

2. Middeleeuwse boeken

Lagen de boeken in de Middeleeuwen voor het oprapen? Wie schreef ze eigenlijk? En waarom? En waarmee? En wat voor papier gebruikten middeleeuwse auteurs?

3. Literaire cultuur

Zaten onze voorouders ook al met een boekje in een hoekje? En trouwens, konden ze wel lezen?

4. Artur in Brittannië

Is Artur werkelijk koning geweest? Of hadden de Kelten iets te veel fantasie? En was hij zo dapper als wordt beweerd?

5. De literaire Artur

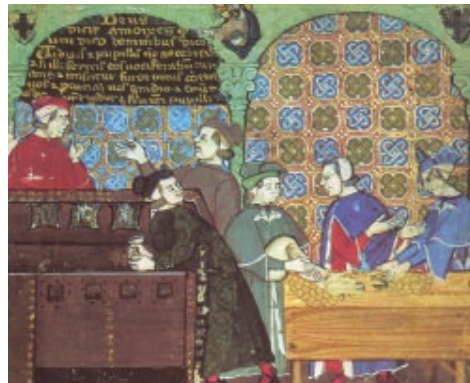
Waarom werd Artur zo'n enorme hype? Zo maar, of zat er toch meer achter? En steeds maar weer die koning en zijn ridders, gaat dat niet vervelen?

6. De tastbare Artur

Kun je nog aan de Ronde Tafel zitten? Of op vakantie met Artur? En waar heeft hij geacteerd?

De Middeleeuwen [hoofdstuk 1]

De naam *Middeleeuwen* is door geleerden uit de zeventiende eeuw bedacht. Die geleerden waren van mening dat de beschaving in de Oudheid, ten tijde van de Grieken en Romeinen, haar top had bereikt. Pas in hun tijd, sinds de Renaissance, rond 1500, was de beschaving, dankzij het opnieuw ontdekken van de antieke cultuur, weer tot grote hoogte geklommen. Tussen die twee toppen, 500 en 1500, lag volgens de geleerden een diep dal, een duistere periode van verval, onwetendheid en barbaarsheid. Een duistere middentijd: de Middeleeuwen.

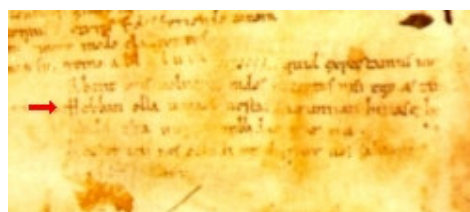
Gelukkig is die negatieve visie verleden tijd - al klinkt er nog iets van door in bijvoorbeeld de uitdrukking *middeleeuwse toestanden*. Toch heeft onze maatschappij heel wat aan de Middeleeuwen te danken. Onze staatsvorm bijvoorbeeld, de parlementaire democratie, heeft haar wortels in de Middeleeuwen. En ons economisch stelsel zou niet kunnen functioneren zonder de tussenkomst van banken - een middeleeuwse uitvinding. Verder woont een groot deel van de bevolking van Europa in steden; deze verstedelijking is in de Middeleeuwen begonnen.

Ook op technologisch gebied zijn er in de Middeleeuwen grote stappen gezet: de windmolen, het mechanisch uurwerk en de bril zijn in de dertiende eeuw uitgevonden. En dat wij tot slot een taal schrijven die we allemaal begrijpen, is ook voor een groot deel aan onze voorvaders te danken. In de Middeleeuwen maakte de mondelinge cultuur namelijk plaats voor een schriftcultuur zoals wij die nu kennen.

1.2 Taal

In de Middeleeuwen sprak men nog geen Algemeen Beschaafd Nederlands (ABN). Sterker nog, er was helemaal geen eenheidstaal. Elke schrijver schreef in zijn eigen dialect: Vlaams, Brabants, Hollands, etc. Voor al die verschillende dialecten die in de Nederlanden werden gesproken, gebruikten de middeleeuwen de term *Diets* (van *diet* = volk). Later hebben wetenschappers voor dat *Diets* de benaming *Middelnederlands* bedacht. De oudste literaire tekst (ca. 1100) die we hebben, is geschreven door een monnik. Mogelijk zelfs een verliefde monnik. In de kantlijn van een religieus boek schreef hij om z'n pen te proberen het zinnetje:

*Hebban olla vogala nestas hagunnan
hinase hic anda thu wat unbidan we nu?
(Hebben alle vogels nesten begonnen
behalve ik en jij, wat wachten wij nu?)*

1.3 De ridderroman

Vandaag de dag zijn er tal van literaire genres: detectives, thrillers, liefdesverhalen, science fiction etc. In de Middeleeuwen was dat niet anders. Een verhaalstype die vanaf de twaalfde eeuw erg populair wordt bij de adel is de ridderroman. In zo'n tekst beleven ridders allerlei spannende avonturen. De ridderroman is ontstaan in Frankrijk. Het woord *roman*, dat oorspronkelijk *verhaal in het Romaans* (= Frans) betekende, herinnert nog aan deze oorsprong.

In de oudste ridderromans staan Karel de Grote en zijn ridders centraal. In die teksten, die ook wel Frankische romans, Karelromans of voorhoofse romans worden genoemd, verrichten Karel en zijn vazallen de ene heldendaad na de andere. Ander kenmerk is dat het er niet bepaald zachtzinnig aan toe gaat: het wapengekletter vliegt je om de oren en veelvuldig worden hoofden doorkliefd en ledematen afgehakt. Ook de vrouw heeft bij Karel de Grote niet veel te vertellen.

In de dertiende eeuw komt de hoofse ridderroman op. In deze Keltische, Britse of Arturromans, draait alles om koning Artur en zijn ridders van de Ronde Tafel. En net als zijn collega Karel, is Artur een superkoning. En ook zijn ridders zijn dapper en gaan een gevecht niet uit de weg. In tegenstelling tot Karels volgelingen, zijn Arturs ridders ideale schoonzoons; ze wassen hun handen voor het eten, zitten niet om een praatje verlegen en zijn altijd bereid een jonkvrouw in nood te helpen.

Wie de beste koning is, Karel of Artur, is zo een-twee-drie niet uit te maken. Wel is duidelijk dat Artur meer dan Karel tot in onze tijd zijn invloed laat gelden. Jaarlijks nog verschijnen er boeken over hem en zijn ridders en ook als acteur heeft Artur al lang en breed zijn debuut gemaakt.

Terzijde: Strijders te paard

Ridders waren strijders te paard, die hun glorie hadden van de elfde tot de vijftiende eeuw. In oorlogstijd vormden ze de kern van het leger, in vreedstijd hielpen ze mee om de orde te handhaven. Tijdens de Middeleeuwen steeg hun aanzien en rijkdom, zodat ze deel uit gingen maken van de bovenlaag van de samenleving. Middeleeuwse ridders volgden een aantal idealen: dapperheid (moed, kracht en vaardigheid), trouw, vroomheid en hoffelijkheid. De ridders van koning Artur zijn prima voorbeelden van ridders die volgens deze idealen leven.

Middeleeuwse boeken [hoofdstuk 2]

Van boeken krijg je nooit genoeg is de slogan van een vereniging die doet aan leespromotie. En inderdaad, er zijn tegenwoordig genoeg boeken. In boekhandels en bibliotheken en sinds een paar jaar kun je ook op de digitale snelweg terecht voor romans, novellen en verhalenbundels. In de Middeleeuwen was de literaire situatie totaal anders. Boekhandels en bibliotheken waren er niet en zonder stroom is het ook lastig surfen op het Internet.

Voor de uitvinding van de boekdrukkunst (circa 1450) werden boeken stuk voor stuk met de hand geschreven en gekopieerd. Een middeleeuws boek heet dan ook een manuscript, dat handschrift betekent. Van massaproductie van boeken zoals tegenwoordig, was dus geen sprake.

2.2 Literatuur op bestelling

Wie in de Middeleeuwen een boek wilde hebben, moest goed in de slappe was zitten. Het kopiëren van een boek was erg kostbaar en gebeurde doorgaans op bestelling. Als eerste moest er een voorbeeldexemplaar (legger) op de kop worden getikt. Verder was geld nodig om de kopiist te betalen (en het overschrijven van een boek duurde dagen, weken en soms zelfs maanden). Ook moest er perkament en inkt worden aangeschaft; deze materialen waren erg prijzig. Dus alleen rijke mensen, bijvoorbeeld de adel, konden zich boeken permitteren. Zeker als het oog ook wat wilde en de tekst verfraaid moest worden met miniaturen en grote versierde beginletters (zo'n letter heet in vaktermen een gehistoriseerde initiaal).

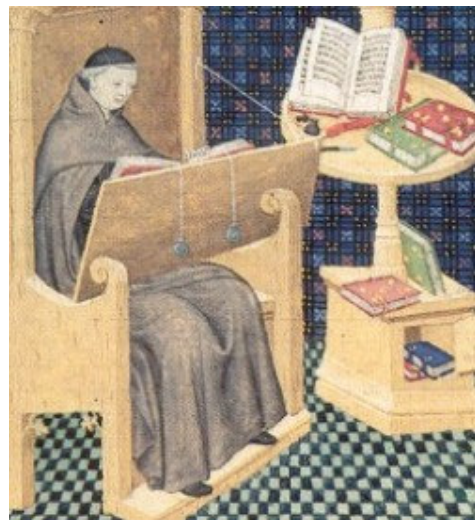
Auteurs die zelf een verhaal wilden schrijven, konden dat doorgaans niet betalen. Ook zij waren afhankelijk van rijke edellieden die hen opdracht gaven voor een bepaald verhaal. Zo'n opdrachtgever wordt wel een mecenas genoemd en het principe van gesponsorde kunst heet mecenaat. Van Chrétien de Troyes, de 'vader' van de Arturroman, weten we dat hij een aantal van zijn teksten op bestelling schreef.

Terzijde: Diefstal op de bruiloft

De waarde van boeken in de Middeleeuwen kan mooi worden geïllustreerd door een opmerkelijke gebeurtenis als de diefstal van een manuscript door een graaf. Op een adellijke bruiloft in Kleef had Henric van Veldeke, een Middelnederlandse dichter, een nog onvoltooide roman, de *Eneïde*, meegenomen omdat de bruid hier in geïnteresseerd was. Tijdens de festiviteiten werd het manuscript gestolen door een zekere graaf Hendrik, vermoedelijk een broer van de bruidegom. Na de dood van de dief in 1180 dook het weer op. Pas toen kon Van Veldeke het werk voltooien.

2.3 Monnikenwerk

De productie van boeken was in handen van de monniken in kloosters. Later ontstaan er ook buiten de kloosters werkplaatsen voor het afschrijven en illustreren van teksten. In zo'n scriptorium hielden de monniken zich vooral bezig met het kopiëren van geestelijke teksten in het Latijn, maar soms gaf de abt hun toestemming een verhaal in de volkstaal te schrijven. Het schrijven van een boek was *a hell of a job*. Er werd vaak onder moeilijke omstandigheden gewerkt: het vertrek was meestal slecht verlicht en verwarmd en men zat lange tijd geconcentreerd in één houding. De uitdrukking *monnikenwerk* herinnert nog aan deze intensieve arbeid.

Bovendien was een boek niet van de ene op de andere dag klaar; er moesten heel wat fasen in het productieproces worden doorlopen. Ondanks die intensieve arbeid zijn er heel wat fraaie handschriften bewaard gebleven.

2.4 Perkament in de lijmpot

Gelukkig hebben heel wat boeken uit de Middeleeuwen de tand des tijds doorstaan. Maar ook is er heel wat verloren gegaan door bijvoorbeeld oorlogen en branden. Veel manuscripten zijn ook in de lijmpot beland. Toen de boekdrukkunst haar intrede had gedaan, werden veel handschriften met oude verhalen 'gerecycled'. Boekbinders sneden het beschreven perkament in repen om de banden van nieuwe boeken mee te verstevigen. Ook gebruikten ze oud perkament om lijm van te koken. Zo af en toe duikt er nog wel eens een snippetje op van een middeleeuws verhaal. In 1992 bijvoorbeeld is er in de kافت van een oud register van de Belgische gemeente Hoogstraten een fragmentje gevonden van de Middelnederlandse Arturroman *Arturs doet* (De dood van Artur).

Literaire cultuur [hoofdstuk 3]

Met een boekje in een hoekje was er in de Middeleeuwen niet bij. Boeken waren bedoeld om te worden voorgelezen. Dat je voor jezelf een boek las, zoals wij gewend zijn, bleef tot in de zestiende eeuw een uitzondering. De verhalen rond koning Artur horen thuis in de wereld van het hof. En juist aan het hof werd veel voorgelezen. Tijdens feesten en maaltijden bijvoorbeeld traden aan het hof naast acrobaten, jongleurs en muzikanten ook beroepsdichters en voordrachtskunstenaars op. Het aanwezige gezelschap - de gastheer, zijn familie, zijn adellijke gasten, de hofhouding - luisterde dan aandachtig naar zo'n rondtrekkende artiest.

Het luisteren naar een verhaal was een aangename tijdpassering, maar tevens van belang voor de denk- en levenswijze van de adel. De ridderverhalen weerspiegelden de opvattingen van de adel, ze leverden voorbeelden van dappere heldendaden en vertelden hoe je je als adellijke dame of heer diende te gedragen.

3.2 Lezen en schrijven

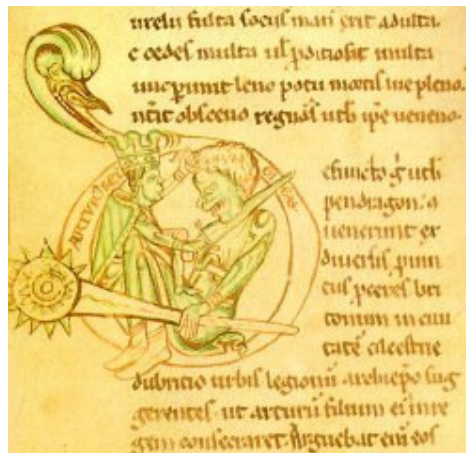
Het is een hardnekkig misverstand te denken dat de ridderromans wel voorgelezen moesten worden omdat de adel zelf niet kon lezen. Er waren adellijke analfabeten, maar heel wat edelen waren geschoold en konden in de volkstaal lezen en schrijven. Dat ze in de Middeleeuwen toch als illitteratus (ongeleterde) werden aangeduid, komt omdat ze het Latijn niet machtig waren. En het Latijn was de taal van de wetenschap en de geestelijkheid. Geleerden en monniken werden dan ook als litteratus (geletterde) bestempeld.

Bovendien was het luisteren naar een voordrachtskunstenaar voor de adel een vorm van cultuur, net zoals wij tegenwoordig een avondje uit gaan naar bijvoorbeeld een theatervoorstelling.

Artur in Brittannië [hoofdstuk 4]

De Britse vorst Utherpendragon wordt hevig verliefd op Igera, de vrouw van zijn vijand Gorlois van Cornwall. Door de toverkunsten van Merlijn is hij in staat de gedaante van Gorlois aan te nemen en op die manier verleidt hij Igera. Uit deze verhouding wordt Artur geboren. De jongeman wordt koning als hij vijftien is en begint met de herovering van Brittannië op de Saksen, de Scotten en de Picten. Als hij die overwonnen heeft, huwt hij Guinevere, die uit nobele Romeinse familie stamt en de mooiste vrouw van het hele eiland is.

Na de verovering van Ierland en IJsland heerst er twaalf jaar vrede. De roem van de jonge vorst verspreidt zich over de hele wereld; zijn hof wordt voor heel Europa het voorbeeld van ridderlijkheid en hoofsheid.

Arturs groeiend prestige wekt echter ongenoegen, waardoor hij gedwongen wordt opnieuw oorlog te voeren: hij verovert Noorwegen, Denemarken en weet zelfs heel Gallië (Frankrijk) te onderwerpen. Machtiger dan ooit houdt hij op Pinksteren een schitterend hoffeest in de Stad der Legioenen. Wanneer de Romeinse keizer belasting komt opeisen, vertrouwt de Britse koning zijn rijk toe aan zijn neef Mordred. Artur vertrekt met zijn leger naar Gallië waar hij de Romeinen verplettert.

Hij maakt zich op om Rome te veroveren, maar dan bereikt hem het bericht dat Mordred de hem toevertrouwde kroon op zijn eigen hoofd heeft gezet en nu samenleeft met Guinevere, die Artur ontrouw is geworden. Terug in Brittannië verslaat Artur in drie veldslagen zijn verraderlijke neef. Na Mordreds eerste nederlaag vlucht Guinevere naar een klooster, waar zij non wordt. In de laatste slag wordt Mordred gedood, evenals veel van Arturs ridders. Maar ook Artur is dodelijk gewond; hij wordt naar het eiland Avalon gebracht om er van zijn wonden te genezen. Hij draagt zijn kroon over aan zijn neef Constatijn in het jaar 542.

4.2 Fictie of feit?

Deze 'biografie' van Artur is indrukwekkend. Op zijn vijftiende is hij al koning, zijn hof is het meest prestigieuze van Europa en Artur is er zowat in geslaagd Rome te veroveren. Misschien bevat de biografie, die is geschreven door Geoffrey van Monmouth, iets te veel sterke staaltjes en ga je je afvragen of het allemaal wel klopt. Die vraag is in het verleden inderdaad gesteld. Heeft koning Artur echt bestaan en is

zijn leven echt zo indrukwekkend als Van Monmouth ons wil doen geloven? Wat voor historische feiten zijn er over het leven van *the once and future king*?

In elk geval liggen die niet voor het oprapen. In een Welsh gedicht van omstreeks 600, de *Gododdin*, wordt Artur opgevoerd als een beroemd legeraanvoerder uit het verleden. Ook de geschiedschrijver Nennius vermeldt in zijn *Historia Brittonum* (Geschiedenis van de Britten) uit 800 dat Artur een legeraanvoerder was die samen met de Britse koningen vocht tegen de Saksen, Picten en Scotten. En ook hier is hij succesvol; Nennius beschrijft twaalf overwinningen van Artur, waaronder de slag van Badon (516). In de slag bij Badon zou Artur in één aanval 960 vijanden hebben gedood. Uit deze bronnen kun je opmaken dat er in de eerste helft van de zesde eeuw een Britse legeraanvoerder was die Artur heette, die enkele spectaculaire overwinningen op de Saksen behaalde. Uit het verhaal van de 960 vijanden die Artur op een dag hoogst persoonlijk verslaat, kun je ook concluderen dat er toen al legendevorming rond Artur was.

Ruim 300 jaar nadat Nennius zijn kroniek schreef, is het de beurt aan Geoffrey van Monmouth. Deze priester uit Wales schrijft in 1136 zijn *Historia regum Britanniae* (Geschiedenis van de koningen van Brittannië). En Van Monmouth maakt het bont; hij presenteert zijn werk als een op waarheid berustende geschiedenis van Brittannië, terwijl het vol leugens staat. Zo worden er 111 koningen opgenoemd die helemaal niet hebben bestaan (stel je voor dat je in een geschiedenisboek over het Nederlandse koningshuis een hoofdstuk zou aantreffen over Beatrix II of Willem-Alexander IV). In de *Geschiedenis van de koningen van Brittannië* is Artur een centrale figuur; een kwart van de kroniek is gevuld met verzonden verhalen over deze koning. Ondanks dat er historisch weinig van klopt, is het werk van Van Monmouth wel belangrijk geweest voor de populariteit van Artur; het boek is namelijk het eerste werk waarin uitgebreid verteld wordt over koning Artur.

Het werk van Van Monmouth, geschreven in het Latijn, is meerdere keren vertaald in het Frans, onder andere door de Normandische dichter Wace. In zijn *Roman de Brut* (1155) baseerde Wace zich niet alleen op de kroniek van Van Monmouth, maar liet zich ook inspireren door mondelinge verhalen over Artur. Onder andere bericht Wace voor het eerst over de beroemde Ronde Tafel. Doordat Wace zijn *Roman de Brut* schreef in de volkstaal in plaats van in het Latijn (de taal van de wetenschap), kon ook de adel kennis nemen van de avonturen van Artur en zijn ridders. Vanaf dat moment gaat een golf van Arturverhalen over Europa.

De literaire Artur [hoofdstuk 5]

De golf van Arturverhalen na het werk van Wace werd veroorzaakt door de Franse dichter Chrétien de Troyes. Tussen 1170 en 1190 schreef hij vijf Arturromans in verzen. Hierbij maakte hij gebruik van de kronieken van Van Monmouth en Wace, maar in zijn teksten verwerkte hij ook sprookjesachtige elementen uit de mondelinge Keltische verhaaltraditie, die zowel in Groot-Brittannië als in Bretagne bestond.

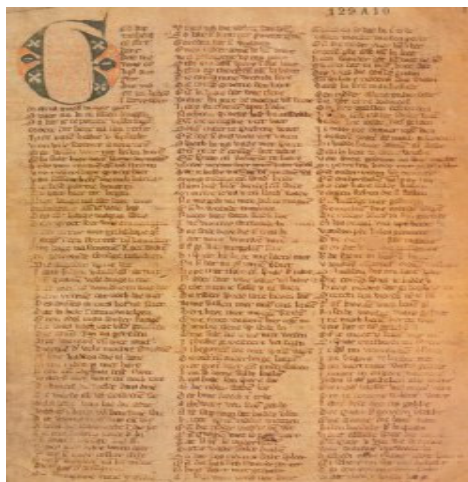
In Chrétiens verhalen is de hoofdrol weggelegd voor Arturs ridders, de koning zelf blijft op de achtergrond en treedt niet handelend op. Ander verschil met de kronieken van Van Monmouth en Wace - die de historische 'waarheid' wilden vertellen en politieke bedoelingen met hun werk hadden - is dat de verhalen van Chrétien een sprookjesachtig karakter hebben. Er zijn dwergen, reuzen, mysterieuze jonkvrouwen, bizarre schepen, kastelen etc. Daarnaast voegt Chrétien allerlei motieven toe, bijvoorbeeld het verhaal van Lancelot en zijn volledige toewijding aan koningin Guinevere, de vrouw van Artur. Ook de Graal is een bedenkfel van Chrétien.

Met zijn romans zette Chrétien de trend. Niet alleen werden zijn werken in heel Europa vertaald (o.a. in het Duits, Engels en zelfs het Hebreeuws), ook inhoudelijk baseren andere Middeleeuwse auteurs van Arturromans zich op het oeuvre van deze beroemde Franse dichter.

Oud-Franse Arturromans werden ook in het Middelnederlands vertaald, bijvoorbeeld *Ferguut*. Daarnaast verschenen er Middelnederlandse verhalen over Artur en zijn ridders van eigen bodem. Voorbeelden hiervan zijn de *Roman van Walewein*, *Moriaen*, *Walewein en Keie*, *Ridder metter mouwen* en *Torec*.

Terzijde: 87.000 beroemde verzen

Een beroemd handschrift vol met verhalen over Artur en zijn ridders is de Haagse Lancelotcompilatie. Dit handschrift dat meer dan 87.000 verzen telt, is een vertaling op rijm van de Franse *Lancelot-en-prose* (1215-1235). De hoofdpersoon in deze gigantisch omvangrijke Proza-Lancelot is de door zijn overspelige liefde voor Arturs vrouw Guinevere gedreven ridder Lancelot. De Middelnederlandse vertaling is onvolledig; het eerste deel, waarin verteld wordt over de jeugd van Lancelot, is verloren gegaan. Via het oud-Frans is het echter mogelijk om

kennis te nemen van Lancelots jonge jaren. De Lancelot-en-prose is een trilogie met als titels van de delen: *Lancelot du Lac*, *La Queste del Saint Graal* (De zoektocht naar de heilige Graal) en *La Mort le Roi Artu* (De dood van koning Artur). Bedoeling van de Proza-Lancelot was om de ware en volledige geschiedenis van Artur te vertellen. Alle verhalen over Artur - vanaf zijn geboorte tot zijn dood en ondergang van zijn rijk - en alle bekende motieven uit de Artur-epiek komen dan ook aan de orde in dit reusachtige boek. Natuurlijk zijn het allemaal verzinsels, net zoals de romans van Chrétien en de kroniek van Van Monmouth. Opmerkelijk is dat onze *Lancelotcompilatie* niet alleen een vertaling is van de drie delen van de *Lancelot-en-prose*, maar ook zeven losse ingevoegde Arturromans bevat.

5.2 Arturs populariteit

Als ridder aan het hof vind je het natuurlijk leuk om naar verhalen over collega's te luisteren. Zo'n verhaal bevat immers veel herkenbaars. Maar er zijn meer verklaringen voor het succes van de Arturromans. De veranderende status van het ridderschap bijvoorbeeld. Waren ridders oorspronkelijk niet meer dan ruige strijders te paard die er lustig op los hakten, weinig respect hadden voor vrouwen en hun tegenstanders het liefst onthoofden (lees *Karel ende Elegast* er maar eens op na), vanaf de twaalfde eeuw krijgt het ridderschap een andere invulling. Een echte ridder ben je pas als je er een hoofse manier van leven op na houdt. *Hoofs* betekent letterlijk *zoals aan het hof* en figuurlijk *hoffelijk*. Die aanbevolen gedragswijze werd *hoofsheid* genoemd. Bij hoofsheid hoorden regels. Er waren regels voor alle gebieden van gedrag: voor correcte kleding, tafelmanieren, conversatie, wijze van vechten en de omgang met anderen. Daarnaast houdt een hoofse ridder rekening met de ander en weet hij zichzelf te beheersen.

Nauw verwant aan hoofsheid is de hoofse liefde. Dit is een hartstochtelijke verering van een vrouw door een ridder. Hij moet bereid zijn al de wensen van de dame te honoreren, haar te dienen en pijn voor haar te lijden. Meestal richt de hoofse liefde zich tot een getrouwde vrouw; daarom moet zij geheim blijven. In de Arturromans is Lancelot (*Lanceloet* in het Middelnederlands) de perfecte hoofse minnaar. Hij heeft een geheime relatie met Guinevere, Arturs vrouw. Zijn liefde voor haar inspireert hem tot grote daden en maakt hem aanvankelijk tot een van de beste ridders van de Ronde Tafel. Ook andere ridders van koning Artur trotseren heel wat gevaren omwille van jonkvrouwen. Daarmee zijn ze bij uitstek voorbeelden van hoofse ridders. En de echte ridders wilden maar al te graag worden vergeleken met hen.

De hoofsheid is een ideaal, bedoeld om het onderlinge verkeer aan het hof te regelen. Daarnaast was het een middel om zich te onderscheiden van de rest van de samenleving, die er een minder verfijnde levensstijl op na hield. Naast vermaak boden de Arturromans lessen in gewenst en ongewenst gedrag, vergelijkbaar met de huidige etiquetteboekjes. Geen wonder dat de verhalen over koning Artur en zijn

ridders aan de middeleeuwse hoven zo populair waren. Want wie wil er nou niet trendy zijn en laten zien dat hij weet hoe het hoort?

Terzijde: Politieke bedoelingen

Voor de Franse vorsten was Karel de Grote hun held. Veel Franse vorstenhuizen beweerden van deze legendarische keizer af te stammen. Hofschrijvers kregen opdracht om kronieken samen te stellen waarin die afstamming duidelijk zou worden, tot meerdere eer en glorie van de heersende vorsten. De Normandiërs, die sinds 1066 over Engeland regeerden na de gewonnen Slag bij Hastings, maakten eveneens voor politieke doeleinden handig gebruik van koning Artur. De roemruchte Artur, die heel Frankrijk en bijna Rome veroverde, kon dienen als de Engelse tegenhanger van Karel de Grote, de historische 'kampioen' van het Franse vorstenhuis. Wace werkte in opdracht van de Hendrik II, sinds 1154 koning van Engeland, en zijn vrouw, Eleonora van Aquitanië. De *Roman de Brut* moest aantonen dat Hendrik en Eleonora de legitieme opvolgers waren van koning Artur. De heersers van Engeland waren van origine immers ordinaire zeeroovers: ze stamden af van de vervaarlijke Noormannen die in de negende en tiende eeuw plunderend West-Europa hadden afgeschuimd. Na hun vestiging in Normandië (afgeleid van Noormannen) veroverden ze in 1066 Engeland. Door zich Artur toe te eigenen hadden de Engelse koningen een even beroemde voorganger als hun Franse ambtgenoten, de opvolgers van Karel de Grote. Chrétiens eerste roman, *Eric et Enide*, is eveneens in opdracht van Eleonora geschreven. Onder haar bewind en dat van haar man Hendrik II, zou Engeland weer een gouden tijdperk beleven, was de boodschap die Eleonora via Chrétiens werk wilde verspreiden. Immers, de periode dat Artur regeerde werd getypeerd als het 'Gouden Tijdperk'.

5.3 Variëren met bekende elementen

De Arturromans van Chrétien en zijn school vertonen opvallende gelijkenissen. Vrijwel steeds opent zo'n roman met een hofscène: koning Artur houdt tijdens Pasen of Pinksteren een feestelijke hofdag in één van zijn residenties (Camelot, Kardoel, Caerleon). Alle ridders, waaronder Walewein en Keie, zijn daarbij aanwezig. De geschenken zijn kostbaar, de ridders welgemanierd, de jonkvrouwen beeldschoon en het eten overvloedig. Kortom, het is een en al pracht en praal en de aanwezigen brengen de dag in pais en vree door.

Gelukkig voor ons - anders zouden de verhalen een stuk saaier zijn - wordt die rust wreed verstoord, doordat zich van buiten af een avontuur aandient. Dit kan een jonkvrouw in nood zijn, een brutale roofridder of een magisch voorwerp. Eén van de ridders verklaart zich bereid het avontuur op zich te nemen en de ridderlijke

zoektocht, die ook wel *queeste* wordt genoemd, te volbrengen. Vaak wordt de held extra 'aangespoord' door spottende opmerkingen van Arturs hofmaarschalk Keie.

Na de eerste hofscène beleeft de held een lange reeks avonturen. Daarbij verslaat hij reuzen, dwergen, draken en ander ongedierte en redt hij jonkvrouwen uit benarde posities. De held maakt letterlijk een eind aan de kwalijke praktijken die her en der heersen. Het gevolg is dat de streken die buiten Arturs invloedssfeer lagen, uiteindelijk de Arturiaanse regels aanvaardden of krijgen opgelegd. Aan het eind keert de held, beladen met eer en roem, naar Arturs hof terug, waar hem een gastvrij onthaal wacht.

Wie een aantal Arturromans achter elkaar leest, krijgt wellicht het gevoel dat hij steeds maar meer van hetzelfde tot zich neemt. De originaliteit is dus ver te zoeken, zou je kunnen denken. Origineel zijn en je onderscheiden van anderen, is voor ons een belangrijk criterium bij het beoordelen van een boek of andere kunstuiting. In de Middeleeuwen lag dat anders. Zo werd het op prijs gesteld als een kunstenaar zijn motieven putte uit het reservoir of register van de *Artur-epiek*. Hij toonde dan zijn meesterschap door een bijzondere rangschikking of het variëren met bekende elementen. Deze werkwijze wordt *registrale kunst* genoemd: bekende motieven worden zo gerangschikt en gekoppeld dat er een nieuw verhaal ontstaat. Dit variëren met bekende elementen is kenmerkend voor de middeleeuwse Arturroman. In dat opzicht verschillen deze teksten niet zoveel van onze detectives, thrillers of doktersromans.

Ter zijde: Walewein van Melle

Rond 1118 leefde in het of bij het Vlaamse Melle een zekere Walewein. Dat weten we uit een oorkonde van dat jaar die hij mede ondertekend heeft. Ongetwijfeld is deze Walewein van Melle vernoemd naar de beroemde neef van koning Artur. Rond 1100 (dus nog voor de kroniek van Van Monmouth en het werk van Chrétien) deden in Vlaanderen verhalen de ronde over koning Artur en zijn ridders. Ook in andere delen van West-Europa hebben in het begin van de twaalfde eeuw heel wat adellijke Arturs en Waleweins rondgelopen. Hieruit kunnen we afleiden dat de Keltische verhalen over Artur en zijn omgeving niet beperkt bleven tot Engeland, maar ook doordrongen op het continent.

5.4 De Graal

Artur en zijn ridders ontleen veel van hun roem aan de Graal. De Graal duikt voor het eerst op in de laatste roman van Chrétien, *Le conte du Graal* (ca. 1190). Door zijn dood heeft hij het verhaal niet kunnen voltooien; na ruim 9000 verzen breekt het plotsklaps af.

Bij Chrétien is de Graal een schotel die licht uitstraalt, in andere middeleeuwse verhalen is het de schotel die door Christus bij het Laatste Avondmaal werd gebruikt. Volgens een andere traditie ving Jozef van Arimathea in de Graal het bloed op uit Christus' zijde toen men hem aan het kruis met een speer stak. Deze Jozef zou de Graal naar Engeland hebben gebracht, waar hij wonderlijke mysteries veroorzaakte.

De queeste naar de Graal is het onderwerp van verschillende Arturromans. Heel wat ridders trekken er op uit om de Graal te vinden. Maar alleen een werkelijk volmaakte ridder kan die zoektocht volbrengen. Gevestigde namen zoals Walewein en Lancelot falen. Ondanks dat ze dapper en hoofs zijn, zijn ze niet in alle opzichten perfect. Walewein bijvoorbeeld wordt in de Graalromans getypeerd als een berouwloze zondaar, terwijl de onwettige verhouding met Guinevere Lancelot verhindert de Graal te vinden. Juist nieuwkomers aan Arturs hof lukt het om de Graalqueeste te voltooien. Een voorbeeld hiervan is Galahad, Lancelots zoon. Hij overtreft zijn vader in volmaaktheid en zuiverheid, waardoor hij slaagt in de zoektocht naar de Graal. Andere nieuwkomers en Graalridders zijn Bohort en Perceval.

De boodschap die in de Graalromans doorklinkt, is dat de vroegere ridderlijke waarden - dapperheid, hoofsheid - hun langste tijd hebben gehad. In Chrétien's laatste roman wordt voor het eerst de keerzijde van het ridderschap belicht als een wereld van ijdele roem, destructie en geweld. De Graalteksten uit de Middeleeuwen verlegden het accent van een wereldlijk naar een geestelijk ridderschap. In feite gaat het hierbij om een mystieke zoektocht naar God. De nieuwe helden zijn weliswaar hoofs en dapper, maar voelen zich vooral aangetrokken tot God. De wereldlijke ridder die nog wel eens een slippertje maakte, heeft plaatsgemaakt voor een onfeilbare, kuise en zuivere ridder die zijn ridderschap in dienst stelt van God.

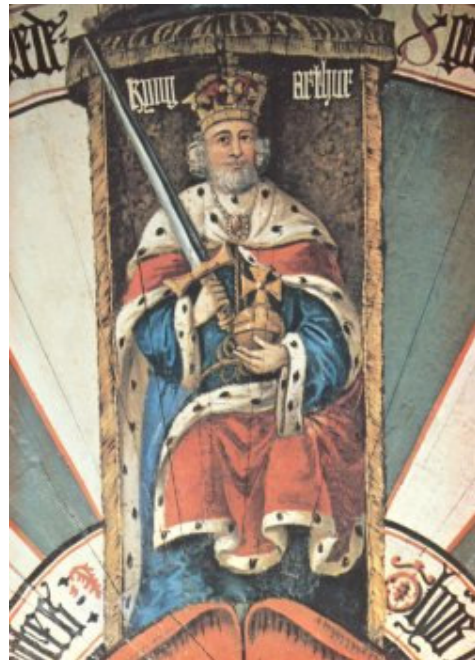
Terzijde: Nazi's op Graaljacht

Al meer dan 800 jaar zijn mensen op zoek naar de Graal. Ook de Nazi's hebben naar dit magische voorwerp gezocht. Terwijl de oorlog in volle gang was, stuurde Hitler diverse hoge SS-officieren op een geheime missie om de Heilige Graal te bemachtigen. Afgaande op aanwijzingen in de *Parzifal*, een middeleeuwse tekst van Wolfram van Eschenbach over Percevals zoektocht naar de Graal, en bij Duitse geleerden en dichters uit de Middeleeuwen, vertrok de groep naar Montségur in de Franse Pyreneeën. Deze burcht, die ook als tempel dienst deed, zou gebouwd zijn door Jozef van Arimethea. Jozef, die volgens de verhalen, de Graal naar Engeland zou hebben gebracht en het bloed van Jezus' lichaam met de Graal opving, zou van Jezus Christus de opdracht hebben gekregen om na zijn dood voor de Graal te zorgen. Jozef belandde in Frankrijk waar hij op de berg Muntalvach, wat Verlossersberg betekent, het kasteel bouwde en de Graal verborg. De missie van de Nazi's leverde niets op.

De tastbare Artur [hoofdstuk 6]

In de *Great Hall* van het Zuid-Engelse *Winchester Castle* houdt men de herinnering aan koning Artur levend door een grote ronde tafel, die als een reusachtige schietschijf aan de muur is opgehangen. In het verleden hebben velen zich aan deze tafel vergaapt, in de veronderstelling dat de legendarische koning er werkelijk aan had gezeten. Nauwkeurig onderzoek heeft echter aangetoond dat hij 'pas' in de dertiende eeuw werd vervaardigd en dus gemaakt moet zijn naar het voorbeeld van de verhalen die toen in omloop waren. De kleurige beschildering werd aan het eind van de vijftiende eeuw aangebracht in opdracht van Hendrik VII, de eerste Tudorvorst.

De tafel toont koning Artur op zijn troon boven een witrode roos met daar omheen de woorden: *Dit is de Ronde Tafel van koning Artur met 24 van zijn genoemde ridders*. Verder is het blad verdeeld in witte en groene segmenten met de namen van de ridders aan de rand. De betekenis van deze beschildering laat zich gemakkelijk raden, omdat zowel de roos als de kleuren wit en groen naar het Tudorhuis verwijzen. Blijkbaar wilde Hendrik VII zich voordoen als de rechtmatige opvolger van koning Artur en trachtte hij de tafel van Winchester voor zijn politieke doeleinden te benutten.

Behalve als een meubelstuk kun je de Ronde Tafel ook zien als een ideaal. De Ronde Tafel symboliseert vriendschap en hoffelijkheid: een verbond van ridders die allen hebben gezworen koning Artur loyaal te dienen en die allen de opdracht hebben te vechten voor wat juist is en tegen het onrecht. Daarnaast staat de Ronde Tafel voor gelijkheid.

De Ronde Tafel is voor het eerst vermeld door de Normandische schrijver Wace in 1155. Bij hem heeft de Ronde Tafel eveneens met gelijkheid te maken. In zijn *Roman de Brut* schrijft Wace het volgende over de beroemde tafel: *Arthur had zijn Ronde Tafel namelijk zo laten maken dat al zijn edele ridders eraan konden zitten om te eten, terwijl ieders positie gelijk was en ze allemaal tegelijk bediend konden worden. Niemand kon zich er dus op beroemen dat hij hoger was dan één van de anderen.*

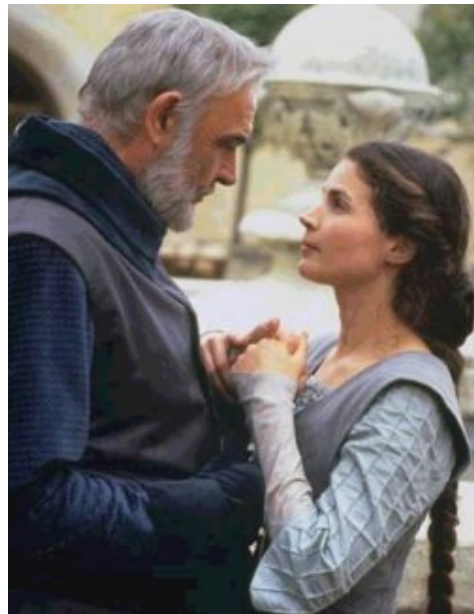
6.2 Op vakantie met Artur

Niet alleen aan het eind van de vijftiende eeuw, maar ook nu nog wordt op talloze plaatsen in Groot-Brittannië de herinnering aan koning Artur levend gehouden. Het wemelt van de Arturstenen, -grotten, -zetels, -fonteinen en -bomen in Engeland, Schotland en Wales. Vele daarvan zijn moeilijk te bereiken en en/of nauwelijks interessant. Meestal beëindig je zo'n queeste onverrichterzake in een plaatselijke pub met de voorspelbare naam Arthur's Hall of Merlin's Cave. Toch zijn er met name in Zuid-Engeland een aantal bezienswaardigheden die de moeite waard zijn.

6.3 Artur vandaag-de-dag

Op het graf van koning Artur zou geschreven hebben gestaan: *Hic iacet Arthurus, rex quondam rexque futurus*. Dit betekent: hier ligt Artur, koning eens en voor altijd. En inderdaad, ook na de Middeleeuwen is de beroemde vorst de verbeelding van kunstenaars blijven inspireren. Er zijn opera's over hem gemaakt, schilderijen, musicals, toneel- en balletvoorstellingen, maar vooral in literatuur en film leeft Artur onverminderd voort. Zo schreef Terence H. White de vijfdelige romanreeks *The Once and Future King*, waarin de complete geschiedenis van Artur wordt verteld. Ook in Tolkiens *Lord of the Rings* zijn volop Arturmotieven aanwijsbaar: de queeste, de Andere Wereld, magische voorwerpen etc. En zo zijn er nog honderden boeken te noemen waarin Arturstof de hoofdmoot vormt.

Ook voor het witte doek werd het Arturverhaal bewerkt. *First Knight*, *Quest for Camelot* en *Excalibur* zijn enkele films waarin Artur een hoofdrol speelt. Voor de liefhebber van kolder is *Monty Python and the Holy Grail* een absolute aanrader. Een andere populaire film waarin de Graallegende doorklinkt is *Indiana Jones and the Last Crusade*. En tot slot werken ook in fantasy-films als *Star Wars* Arturthema's door.